

UDK: 343.261(497.11)

Ана Баџрићевић

Истраживач-приправник

Институт за криминолошка и социолошка истраживања

ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА И ПОШТОВАЊЕ ПРАВА ЗАТВОРЕНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Апстракт

Поштовање људских права затвореника и њихово ограничавање само у мери која одговара суштини казне затвора представља један од основних принципа савремених пенитенцијарних система. Овај принцип укључује и ефикасан механизам унутрашње и спољне контроле Управе за извршење кривичних (раније: заводских) санкција. Године 2007. постојећи систем контроле унапређен је успостављањем институције Заштитника грађана – независног органа овлашћеног да надзире и контролише рад органа управе и штити људска права. Аутор настоји да анализира положај, улогу и овлашћења омбудсмана када је у питању заштита права затвореника у Републици Србији као и да укратко представи кључне изазове са којима се омбудсман суочавао поступајући у овој области.

Кључне речи: казна затвора, затвореници, људска права, Заштитник грађана, Управа за извршење кривичних санкција

Увод

Различити модалитети одузимања и ограничења слободе преступника у циљу заштите друштва од криминалитета познати су од најранијих заједница. Међутим, казна лишења слободе, у смислу лишавања слободе

кретања учиниоца кривичног дела за одређено време, први пут је предвиђена као самостална кривична санкција француским Кривичним законом од 1791. године. Након што је талас напредних и хуманих идеја Француске буржоаске револуције захватио и остале европске земље, казна лишења слободе је нашла своје место и у другим кривичним кодификацијама XVIII и XIX века.¹

Током вишевековне примене, ова кривична санкција попримала је разноврсне облике и називана различитим именима (робија, заточење, строги затвор, „обичан затвор“), а њена садржина, смисао и последице по лица којима је изрицана мењали су се са еволуцијом пенитенцијарних система и побољшањем услова живота у њима. Коренита реформа првобитних заједничких или асоциационих затворских система иницирана је крајем XVIII и почетком XIX века, под утицајем идеја Хауарда, Бентама, Мирабоа и Франклина.² Од тада су многи субјекти (државе, међународне организације, удружења грађана, појединци) улагали велике напоре како би се, најпре декларативно а затим и у пракси, положај лица која се налазе на издржавању казне затвора учинио хуманијим. Као неспорно прихваћено је становиште да извршење казне које повећава патњу изазвану самим лишењем слободе неће значајније допринети ефикасности кажњавања у смислу остваривања специјалне и генералне превенције као и да хуманизација положаја осуђених лица никако није у супротности са стратегијом сузбијања криминалитета.³ У светлу тих схватања, до сада је усвојено више међународних и националних правних инструмената посвећених елементарним људским правима лица лишених слободе.

Као најзначајнији од њих издвајају се: Повеља Уједињених нација о скупу минималних правила о поступању са затвореницима из 1955. године⁴, Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или по-

¹ Јовашевић, Д.: *Лексикон кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998. године, стр. 175.

² Према: Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Пенологија*, Свен, Ниш, 2006. године, стр. 128.

³ Соковић, С.: *Заштита и ограничавање права осуђених лица*, Правни живот – часопис за правну теорију и праксу, број 9/2002, вол. LI, књига 469, Удружење правника Србије, Београд, 2002. године, стр. 530.

⁴ Повеља је усвојена на првом конгресу Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступак са преступницима у Женеви 1955. године и потврђена од Економског и социјалног савета резолуцијама бр. 663 Ц (XXIV) од 31. јула 1957. године и бр. 2076 (LXII) од 13. маја 1977. године, превод видети у: Николић, З.: *Пенолошка андрагогија са методиком преваспитања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005. године, стр. 375–395.

нижавајућих казни или поступака из 1984. године⁵, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године⁶, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године⁷, Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака из 1987. године⁸, Европска затворска правила из 1987. године⁹ и Општи извештаји Европског комитета за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака¹⁰. Када је у питању национално законодавство, у нашој земљи су права лица лишених слободе загарантована одредбама Устава Републике Србије¹¹, Закона о извршењу кривичних санкција¹², Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора¹³ и Закона о Заштитнику грађана¹⁴.

Упркос свим наведеним међународним и националним јемствима људских права лица лишених слободе, извештаји појединих медија, невладиних организација али и самих државних органа неретко показују да је њихов ниво у многим земљама још увек испод прокламованих стандарда. Поврх тога, узнемиреност јавности често изазивају и сензационалистички пласиране вести о грубом кршењу права лица лишених слободе, као и о последицама таквог поступања у виду затворских побуна,

⁵ Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, „Службени лист СФРЈ“ – Међународни уговори, бр. 9/1991 и „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 16/2005 и 2/2006

⁶ Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, „Службени лист СФРЈ“, бр. 7/1971

⁷ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/2003

⁸ Закон о ратификацији Европске конвенције о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака измењене и допуњене Протоколом 1 и Протоколом 2 уз Конвенцију, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/2003

⁹ Препорука бр. Р (87) 3, усвојена од Комитета министара Европског савета 12. фебруара 1987. године, превод видети у : Николић, З.: *Op. cit*, стр. 351–374.

¹⁰ Видети: Други општи извештај CPT/Inf (92) 3/, Седми општи извештај /CPT/Inf (97) 10/, Девети општи извештај /CPT/Inf (99) 12/ и Дванаести Општи извештај CPT/Inf (2002) 15

¹¹ Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 98/2006

¹² Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

¹³ Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора број 110-00-6/2010-03 од 27. 9. 2010. године, „Службени гласник РС“, бр. 72/2010.

¹⁴ Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007

штрајкова глађу¹⁵ и самоубистава осуђених или притворених лица¹⁶. У основи повреда и, уопште, занемаривања права лица лишених слободе лежи један крајње ретроградан став друштва у односу на ову популацију. И сам термин „лишење слободе“, иако општеприхваћен и заступљен у највишим правним актима, не одговара у потпуности ситуацији у којој се ова лица налазе. Наиме, појам слободе није монолитан већ саздан од низа појединачних саставних делова, тако да лишење слободе, у контексту изрицања казне затвора треба схватити само као ограничење појединих слобода и права (у мањој или већој мери) а не као потпуно одузимање целокупног њиховог корпуса.¹⁷

Казна затвора подразумева низ ограничења људских права и слобода и неизоставно је пропраћена серијом депривација, од којих су према Сајксу основне: депривација слободе, материјалних добара и услуга, хетеросексуалних односа, аутономије и сигурности¹⁸. Ипак, ограничавање основних права требало би да се спроводи само у мери која је неопходна за извршење те санкције и у законом прописаном поступку.¹⁹ Специфичан положај затвореника у смислу изолације од „спољног света“ и боравка у установи тоталног карактера као и одређена друштвена стигма која их, упркос савременим схватањима, и даље прати, чини их потенцијалним жртвама злоупотребе, самовоље и арбитрерног поступања представника органа формалне социјалне контроле. У том контексту, највећу

¹⁵ Као пример може се навести штрајк глађу 100 осуђених лица смештених у „Ц“ павилону Казнено-поправног завода у Нишу, која су на тај начин крајем септембра 2009. године изразила своје незадовољство општим условима живота у Заводу, а првенствено смештајем, хигијеном, здравственом заштитом и исхраном. Више о томе: Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 33. Видети и: Саопштење за јавност, „Ванредна контрола заменика Заштитника грађана Казнено-поправног завода у Нишу“, од 06. октобра 2009. године, објављено на званичној интернет презентацији Заштитника грађана и доступно на следећем линку: [http://www.ombudсman.rs/index.php/langsr/aktivnosti/saopstenja/617-2009-10-06-08-27-36](http://www.omбудсman.rs/index.php/langsr/aktivnosti/saopstenja/617-2009-10-06-08-27-36)

¹⁶ На пример, 2007. године се догодило 9 самоубистава лица лишених слободе, 2008. године 15 а 2009. године 13. Видети: Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2007. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2008. године, стр. 89, Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2008. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009. године, стр. 105 и Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2010. године

¹⁷ Редован годишњи извештај заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 15.

¹⁸ Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Op. cit.*, стр. 221.

¹⁹ У том смислу: Чл. 8. ст. 2., Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

опасност представља законско овлашћење ових органа да у одређеним ситуацијама поступају према својој дискреционој оцени, која се, у зависности од општих друштвених услова, може свести било на целисходно расуђивање било на арбитрерно опредељивање.²⁰

Анализа важећих прописа потврђује да у нашој земљи постоји адекватан нормативни оквир који обезбеђује неколико канала и инструмената за контролу и надзор органа надлежних за извршење казне затвора, за исправљање евентуалних пропуста уочених у њиховом раду и за обезбеђивање остваривања људских права затвореника. Пре свега, осуђеном лицу признато је право на подношење поднеска начелнику или другом овлашћеном лицу из одговарајуће службе Завода²¹, право притужбе управнику Завода²², право жалбе директору Управе за извршење кривичних санкција²³, као и право на поверљив разговор са управником Завода²⁴. Поред механизма контроле који се покрећу на иницијативу осуђеног лица, прописано је и редовно вршење надзора и контроле рада Завода од стране организационе јединице у саставу Управе за извршење кривичних санкција²⁵. Упркос наведеним законским одредбама, с правом се може поставити питање да ли је овакав интерни механизам контроле довољан, односно, „да ли организатор нечега може и треба да контролише сам себе?“²⁶ Уз то, треба узети у обзир и чињеницу да се интерна контрола Управе често описује као спорадична и неефикасна.²⁷

Као „корекција“ унутрашње контроле, новим Законом о извршењу кривичних санкција (на снази од 1. јануара 2006. године) прописано је да осуђено лице под одговарајућим условима може остваривати и судску заштиту својих права у управном спору²⁸. Међутим, и судској интервен-

²⁰ Према: Соковић, С.: *Op. cit.*, стр. 536.

²¹ 114. ст. 1. и 2, Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

²² Чл. 114. ст. 3.

²³ Чл. 114. ст. 5.

²⁴ Чл. 64. Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора број 110-00-6/2010-03 од 27. 09. 2010. године, „Службени гласник РС“, бр. 72/2010С

²⁵ Чл. 270. ст. 2.

²⁶ Николић, З.: *Савремена пенологија – студија казни и кажњавања*, Институт за криминологију и социолошка истраживања, Београд, 2009. године, стр. 287.

²⁷ Посебни извештај „Стање људских права по областима предвиђеним Законом о Заштитнику грађана“ од 9. децембра 2008. године, објављен на званичној интернет презентацији Заштитника грађана и доступан на следећем линку: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/posebni-izvestaji/566-2009-08-10-12-39-21>

²⁸ Чл. 165. и 166. Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009.

цији у области извршења кривичних санкција својствени су одређени недостаци – преоптерећеност судова, питање организације процедуре (управна или кривична) и, коначно, суштинско питање односа судске и извршне власти.²⁹ Постојећем систему контроле треба додати и надзор од стране Народне скупштине, односно њене посебне петочлане комисије формиране на предлог одбора за правосуђе и управу³⁰.

Из наведеног следи да је додавање још једне карике у ланцу контроле рада Завода за извршење кривичних санкција било не само оправдано већ и неопходно. Тај независни и екстерни механизам контроле оличен је у институцији Заштитника грађана или омбудсмана³¹. Захваљујући свом специфичном положају у односу на извршну и законодавну власт, овај орган, који је у нашем правном систему присутан релативно кратко, представља потенцијално веома моћан али, чини се, још увек недовољно афирмисан механизам контроле поштовања људских права свих грађана, а посебно оних који су лишени слободе.

Појам и овлашћења Заштитника грађана

Настанак институције Заштитника грађана везује се за је 1809. односно 1810. годину, када је у Шведској успостављена служба Парламентарног омбудсмана, чији корени датирају из 1713. године³². У осталим скандинавским земљама, омбудсман је установљен нешто касније: 1919. године у Финској, 1955. године у Данској и 1962. године у Норвешкој, да би данас основни модел омбудсмана, као органа изабраног од стране парламента који контролише делатност јавне управе, био прихваћен у различитим варијантама, у преко 130 земаља света.³³ Овај орган припада облицима спољне, несудске, парламентарне контроле управе, а његова основна улога састоји се у обављању контроле над применом закона и

²⁹ Соковић, С.: *Op. cit.*, стр. 538.

³⁰ Чл. 278. ст. 1. Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

³¹ Видети: Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007

³² Више о томе: Petersson, O.: *The Swedish 1809 Constitution*, The Swedish Centre for Business and Policy Studies, SNS, Stockholm, 2009. године, стр. 8. доступно на <http://www.olofpetersson.se/arkiv/skrifter/rf1809.pdf> и Wieslander, B.: *The Parliamentary Ombudsman in Sweden*, The Bank of Sweden Tercentenary Foundation, Gidlunds Förlag, Stockholm 1994. године, стр. 13.

³³ Давинић, М.: *Значај институције омбудсмана за правни систем*, *Правни животи*, бр. 10/2007, Удружење правника Србије, Београд, 2007. године, стр. 717.

других прописа од стране државних органа, пре свега органа управе и јавних служби, као и у заштити индивидуалних права грађана. У том смислу, омбудсман представља институцију која превасходно штити грађане од незаконитог и неправилног рада управе³⁴, укључујући и Управу за извршење кривичних (раније: заводских) санкција, која представља орган управе у саставу Министарства правде Републике Србије³⁵.

Особеност институције омбудсмана састоји се у томе што он не наступа у својству органа власти и са позиције принуде, већ као ауторитативни и независни орган парламента, а „у ширем смислу друштва, јавности и демократије“. То јасно произлази из његових овлашћења, која су претежно откривајућа, упозоравајућа, васпитна, а само изузетно наредбодавна и репресивна.³⁶ Због тога се може рећи да овај орган своју снагу и ауторитет не црпи толико из законских овлашћења која су му поверена, колико из личног ауторитета свог носиоца.³⁷

Нормативни услови за увођење институције омбудсмана у правни систем Републике Србије испуњени су 2005. године, када је усвојен Закон о Заштитнику грађана³⁸, а његовим овлашћењима и дужностима сумарно се бави и један члан Устава Републике Србије³⁹. Ипак, првог Омбудсмана на републичком нивоу Народна скупштина изабрала је тек 29. јуна 2007. године⁴⁰. Закон о Заштитнику грађана и Устав Републике Србије дефинишу омбудсмана као независни државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења.⁴¹ Заштитник грађана се стара о заштити и унапређењу људских и мањинских слобода и права.⁴² У обављању својих послова, он је независан и самосталан и нико нема права да утиче на ње-

³⁴ Према: Марковић, Р.: Уставно право и политичке институције, Јустинијан, Београд, 2005. године, стр. 662.

³⁵ Чл. 12. ст. 2. Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

³⁶ Марковић, Р.: *Op. cit.*, стр. 663.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007

³⁹ Чл. 138. Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 98/2006

⁴⁰ Редован годишњи извештај заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008

⁴¹ Чл. 1. ст. 1., Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007, чл. 138. ст. 1., Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 98/2006

⁴² Чл. 1. ст. 2.

гов рад и поступање.⁴³ Он поступа у оквиру Устава, закона и других прописа и општих аката, као и ратификованих међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права, а за свој рад одговара Народној скупштини.⁴⁴

Према важећем законском решењу, осим овлашћења да контролише законитост и правилност рада управе⁴⁵ Заштитнику грађана припада и право предлагања закона из своје надлежности⁴⁶, као и право да под одређеним условима Влади, односно Скупштини поднесе иницијативу за измену, допуну или усвајање нових закона и других прописа⁴⁷. Поред тога, он може у поступку припреме закона и других прописа давати своје мишљење Скупштини и Влади⁴⁸, а овлашћен је и да покрене поступак пред Уставним судом за оцену уставности и законитости закона других прописа и општих аката.⁴⁹ Ауторитету Заштитника грађана доприноси и опција да јавно препоручи разрешење функционера, односно иницира покретање дисциплинског поступка против запослених у односу на које постоје законом предвиђени услови за то, али и да поднесе захтев, односно пријаву за покретање кривичног или прекршајног или другог одговарајућег поступка према тим лицима.⁵⁰ Он може покретати поступке за отклањање незаконитости и неправилности у раду органа управе и то како по притужби грађана тако и по сопственој иницијативи, а може и пружањем добрих услуга, посредовањем и давањем савета и мишљења деловати превентивно у циљу унапређења рада органа управе и заштите људских слобода и права.⁵¹ Ако се томе дода и подношење редовног годишњег извештаја Народној скупштини у коме се Заштитник грађана јавно осврће на сопствени рад у претходној години као и на уочене недостатке у раду органа управе,⁵² стиче се утисак да упркос недостатку формалне правне снаге, упутства и саопштења омбудсмана имај велики фактички утицај.

⁴³ Чл. 2. ст. 1.

⁴⁴ Чл. 2. ст. 2. и 3.

⁴⁵ Чл. 17. ст. 2. Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007.

⁴⁶ Чл. 18. ст. 1.

⁴⁷ Чл. 18. ст. 2.

⁴⁸ Чл. 18. ст. 4.

⁴⁹ Чл. 19.

⁵⁰ Чл. 20. ст. 1. и ст. 2.

⁵¹ Чл. 24. ст. 1. и ст. 2.

⁵² Чл. 33.

Поступање Заштитника грађана у области
заштите права заштовеника

Поступање по притужби грађана

Притужбу Заштитнику грађана може поднети свако физичко или правно домаће или страно лице које сматра да су му актом, радњом или нечињењем органа управе повређена права.⁵³ Закон о Заштитнику грађана недвосмислено наводи да је подносилац дужан да пре подношења притужбе покуша да заштити своја права у одговарајућем правном поступку.⁵⁴ У складу са тим, предвиђено је да Заштитник грађана неће покретати поступак док не буду исцрпљена сва друга правна средства, већ да ће подносиоца притужбе у таквом случају упутити на покретање одговарајућег правног поступка, уколико је он предвиђен.⁵⁵ То значи да је интервенција омбудсмана по правилу супсидијарног карактера, односно да долази у обзир тек као *ultima ratio*, када су исцрпљена сва друга правна средства. Због тога омбудсмана и не треба схватити као замену за неку од постојећих институција за контролу рада државних органа и носилаца јавних служби и за заштиту права грађана, него као складну допуну постојећем институционалном и правном механизму заштите грађанских права.⁵⁶

Изузетно, Заштитник грађана може покренути поступак и пре него што су исцрпљена сва правна средства, ако би подносиоцу притужбе била нанета ненадокнадива штета или ако се притужба односи на повреду принципа добре управе, посебно некоректан однос органа управе према подносиоцу притужбе, неблаговремен рад или друга кршења правила етичког понашања запослених у органима управе.⁵⁷

Притужба се подноси у писаној форми или усмено на записник и на подношење притужбе се не плаћа никаква такса или друга накнада.⁵⁸ Рок за подношење износи највише годину дана од извршене повреде права грађана, односно од последњег поступања односно непоступања органа управе у вези са учињеном повредом.⁵⁹ Притужба треба да садржи

⁵³ Чл. 25. ст. 1.

⁵⁴ Чл. 25. ст. 3.

⁵⁵ Чл. 25. ст. 4.

⁵⁶ Марковић, Р.: *Op. cit.*, стр. 663.

⁵⁷ Чл. 25. ст. 5., Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007.

⁵⁸ Чл. 26. ст. 1.

⁵⁹ Чл. 26. ст. 2.

назив органа на чији се рад односи, опис повреде права, чињенице и доказе који поткрепљују наводе који су у њој садржани, податке о томе која су правна средства искоришћена као и податке о подносиоцу.⁶⁰ Заштитник грађана по правилу неће поступати по анонимним притужбама, с тим што може, уколико сматра да у таквој притужби има основа за његово поступање, покренути поступак по сопственој иницијативи.⁶¹

За лица лишена слободе посебан значај има одредба према којој она имају право да притужбу поднесу у запечаћеној коверти.⁶² Такође, треба истаћи да је њихов приступ институцији Заштитника грађана на неки начин олакшан кроз прописивање обавезе да у свим установама у којима се налазе лица лишена слободе на видан и јаван начин за то буду обезбеђене одговарајуће коверте. О њеном поштовању старају се управе ових установа као и Министарство надлежно за послове правде.⁶³ Практично неограничена могућност лица лишених слободе да упућују притужбе Заштитнику грађана навели су поједине ауторе да отворе питање евентуалне злоупотребе или, боље речено, претеране и непримерене употребе овог права, односно његовог коришћења противно сврси због које је установљено.⁶⁴ Један од начина прилагођавања осуђених лица на затворске тегобе, познат као „иновација“, укључује управо неумерено писање најразличитијих притужби и жалби државним органима, представницима медија и невладиних организација.⁶⁵ Слање таквих представки је, иначе, сасвим легално и легитимно, али лако може прерасти механизам одбране личности, односно постати само себи циљ. Ипак, чини се да страх од превеликог броја представки не може бити довољно јак аргумент за било какво ограничавање или условљавање права затвореника да се обраћају Заштитнику грађана, а задатак је тог органа да процени да ли је надлежан да поводом њих поступа и које од њих ће уважити.

Законом је успостављена обавеза Заштитника грађана да поступи по свакој притужби коју прими осим у следећим ситуацијама: 1) ако пред-

⁶⁰ Чл. 27. ст. 1.

⁶¹ Чл. 25. ст. 6. и 7.

⁶² Чл. 27. ст. 3.

⁶³ Чл. 27. ст. 4, Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007; видети и чл. 71, Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора број 110-00-6/2010-03 од 27. 09. 2010. године, „Службени гласник РС“, бр. 72/2010.

⁶⁴ У том смислу: Николић, З.: *op. cit.*, стр. 303.

⁶⁵ Више о томе: Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Op. cit.*, стр. 224. и Николић, З.: Пенолошка андрагогија са методиком преваспитања, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005. године стр. 145–147.

мет на који се притужба односи не спада у његову надлежност, 2) ако је притужба поднета након истека рока за подношење, 3) ако је притужба поднета пре употребе свих расположивих средстава (а нису испуњени услови из чл. 25. ст. 5. који се односе на могућност „директног“ обраћања Заштитнику), 4) ако је притужба анонимна и 5) ако не садржи потребне податке за поступање, а подносилац недостатак не отклони ни у накнадном року одређеном за допуну притужбе, нити се обрати одговарајућој служби за стручну помоћ у отклањању недостатка⁶⁶. Ако због неког од наведених разлога нема услова за поступање Заштитника грађана он ће одбацити притужбу и о томе, као и о разлозима одбацивања притужбе, обавестити подносиоца.⁶⁷

Када утврди да нема основа за одбацивање притужбе, Заштитник грађана ће покренути одговарајући поступак. О покретању и завршетку поступка, он ће обавестити подносиоца притужбе као и орган управе против којег је притужба поднета.⁶⁸ Закон о Заштитнику грађана изричито предвиђа обавезу органа управе да одговори на све захтеве Заштитника, као и да му достави све тражене информације и списе у року који он одреди, а који не може бити краћи од 15 ни дужи од 60 дана.⁶⁹ Ако орган против којег је поднета притужба сам отклони недостатке, Заштитник грађана ће о томе обавестити подносиоца притужбе и оставити му рок од 15 дана да се изјасни да ли је таквим поступком задовољан.⁷⁰ Уколико подносилац притужбе одговори да је задовољан начином на који је отклоњен недостатак, као и ако он у остављеном року уопште не одговори, Заштитник грађана ће обуставити поступак.⁷¹

Уколико нема основа за одбацивање притужбе, Заштитник грађана ће утврдити све релевантне чињенице и околности, и закључити или да је притужба неоснована (о чему ће обавестити подносиоца) или да у раду органа управе заиста постоје одређени недостаци.⁷² У овом другом случају, он ће органу управе упутити препоруку о томе како би уочени недостатак требало отклонити.⁷³ Закон прописује да је орган управе дужан да у року од 60 дана од дана добијања препоруке обавести Заштитника

⁶⁶ Чл. 28. ст. 1.

⁶⁷ Чл. 28. ст. 2.

⁶⁸ Чл. 29. ст. 1.

⁶⁹ Чл. 29. ст. 2.

⁷⁰ Чл. 30. ст. 1.

⁷¹ Чл. 30. ст. 2.

⁷² Чл. 31. ст. 1.

⁷³ Чл. 31. ст. 2.

грађана о томе да ли је по њој поступио и отклонио недостатак, а уколико недостатак није отклонио, о разлозима због којих није поступио по препоруци.⁷⁴ Изузетно, рок који је органу управе остављен за поступање по препоруци може бити краћи (најмање 15 дана) ако постоји опасност да ће због неотклањања недостатка права подносиоца притужбе бити трајно и у значајном обиму оштећена.⁷⁵ Ако орган управе не поступи по препоруци, Заштитник грађана може о томе да обавести јавност, Скупштину и Владу, а може и да препоручи утврђивање одговорности функционера који руководи органом управе.⁷⁶

Према званичним и редовним годишњим извештајима Заштитника грађана, овом органу је у периоду од августа 2007. године до краја 2009. године упућено око 170 притужби лица лишених слободе (укључујући лица која се налазе на издржавању казне затвора, тако и лица којима је одређена мера притвора, али и лица која су лишена слободе по другим основима). С обзиром на то да је институција омбудсмана у нашој земљи отпочела са радом тек у 2007. години, сасвим је разумљиво што је те године упућено само 9 притужби лица лишених слободе. Оне су се углавном односиле на неадекватну здравствену заштиту и одбијање молбе за премештај, док се само једна притужба односила на незаконито усамљење.⁷⁷ Број притужби грађана лишених слободе упућених током 2008. и 2009. године знатно је већи. Када су у питању притужбе лица која се налазе на издржавању казне затвора, њихов број је у 2008. години износио укупно 68⁷⁸, а у 2009. години 65 притужби⁷⁹. И оне су за предмет имале углавном неадекватну здравствену заштиту и услове боравка у установи, премештај осуђеног лица у други завод, али и класификацију осуђеника, незаконито спровођење дисциплинских поступака, тортуру, остваривање права на комуникацију, обавештавање и правну помоћ као и право на рад и по основу рада.⁸⁰

⁷⁴ Чл. 31. ст. 3.

⁷⁵ Чл. 31. ст. 4.

⁷⁶ Чл. 31. ст. 4.

⁷⁷ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 16.

⁷⁸ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009, стр. 28.

⁷⁹ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 28.

⁸⁰ Видети: Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009, стр. 29. и Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 28.

Поступање по сопственој иницијативи и непосредан надзор

Осим по притужби грађана, омбудсман може поступати и по сопственој иницијативи и то када на основу сопственог сазнања или сазнања добијених из других извора, укључујући изузетно и анонимне притужбе, оцени да је актом, радњом или нечињењем органа управе дошло до повреде људских слобода или права.⁸¹ На поступак који Заштитник грађана покрене по сопственој иницијативи сходно се примењују одредбе којима је регулисано вођење поступка по притужби грађана.⁸²

Редовни годишњи извештаји Заштитника грађана показују да је овај орган у свом досадашњем раду неколико пута у корист лица лишених слободе искористио законску могућност да поступа по сопственој иницијативи. Према Извештају за 2009. годину, он је на основу уочене потребе у 10 случајева покренуо поступак по сопственој иницијативи – 9 у односу на затворе и 1 у односу на полицијске станице. Током ових поступака утврђено је постојање опасности од вишеструке повреде права лица лишених слободе, а констатовани су и потенцијални пропусти у раду затворске управе и полиције.⁸³

Реализујући своје право несметаног приступа заводима за извршење санкција и другим местима на којима се налазе лица лишена слободе, као и права да са тим лицима разговара насамо,⁸⁴ Заштитник грађана је од свог успостављања извршио већи број најављених, али и ненајављених посета затворима у Републици Србији. Том приликом му је омогућен несметан рад, приступ свим просторијама, ненадзирани разговор са свим лицима (укључујући и лица која се налазе на издржавању казне затвора), приступ, увид и копирање тражених докумената и фотографисање. Захваљујући тим посетама потврђено је постојање већине проблема и пропусти на које су указивала и лица лишена слободе у својим притужбама, а закључено је да је највећи број недостатака последица објективних услова, пре свега мањка кадровских капацитета и материјалних средстава.⁸⁵

⁸¹ Чл. 24. ст. 1. и чл. 32. ст. 1, Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007

⁸² Чл. 32. ст. 2.

⁸³ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 28.

⁸⁴ Чл. 22, Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007

⁸⁵ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 31.

*Извештаји Заштитника грађана
Народној скупштини Републике Србије*

Као што је већ истакнуто, омбудсман нема велика правна овлашћења према управи, нити може мериторно одлучивати, а главни инструменти његовог деловања представљају препоруке које упућује одговарајућим органима.⁸⁶ Међутим, у рукама Заштитника грађана се налази још једно веома моћно оружје које ће његовим препорукама неретко обезбедити тежину и утицај који су знатно изнад онога који поседују, на пример, одлуке судова или неких других државних органа. Наиме, Заштитник грађана подноси Народној скупштини редован годишњи извештај са подацима о својим активностима у претходној години, о оченим недостацима у раду органа управе и предлозима за побољшање положаја грађана у односу на органе управе.⁸⁷ Реч је о извештају који се (како код нас тако и у другим земљама које познају институт омбудсмана) сматра најјачим средством деловања тог органа. Такав извештај по правилу има широк одјек у јавности и у њему „не би волео да се нађе ни један орган управе нити вршилац јавне службе“.⁸⁸ Према Закону о Заштитнику грађана, Извештај о раду се подноси најкасније до 15. марта наредне године и објављује се у „Службеном гласнику Републике Србије“ и на интернет страници Заштитника грађана, а доставља се и средствима јавног информисања.⁸⁹ Поред овог, општег извештаја, Заштитник грађана у току године може да подноси и посебне извештаје, ако за тим постоји потреба.⁹⁰

Од увођења Заштитника грађана у правни систем Републике Србије, састављена су и објављена укупно 3 редовна годишња извештаја о раду овог органа: за 2007.⁹¹, 2008.⁹² и 2009.⁹³ годину. Поред осврта на тренутно стање и постојеће механизме остваривања људских права у нашој зе-

⁸⁶ Марковић, Р.: *op. cit.*, стр. 663.

⁸⁷ Чл. 33. ст. 1., Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007.

⁸⁸ Марковић, Р.: *op. cit.*, стр. 667. и 663.

⁸⁹ Чл. 33. ст. 2., Закон о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007.

⁹⁰ Чл. 33. ст. 3.

⁹¹ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008.

⁹² Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009.

⁹³ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010.

мљи у областима као што су родна равноправност, права детета, права националних мањина и права особа са инвалидитетом, сва три извештаја садрже и посебна поглавља посвећена искључиво заштити права лица лишених слободе. У овим извештајима, појам лица лишених слободе дефинисан је прилично широко и обухвата сва лица лишена слободе, без обзира на основ лишења, као и лица чије материјално или здравствено стање или друге околности чине зависним и примораним на боравак у одговарајућим установама и то: лица која издржавају казну затвора, лица у притвору, малолетнике према којима се извршава васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом, лица задржана од стране полиције, лица према којима се извршавају мере безбедности у здравственој установи – пацијенте у неуропсихијатријским установама, децу смештену у домовима за социјалну заштиту, лица у геријатријским установама и избеглице у избегличким камповима. Иако су нека од ових лица смештена у установама где постоји формална слобода да исте напусте, она због свог стања немају фактичку могућност да то учине, те су због тога за потребе извештаја сврстана у категорију лица лишених слободе.⁹⁴

На основу анализе досадашњих извештаја омбудсмана, у области права лица лишених слободе може се уочити неколико кључних проблема. У сва три извештаја је као основни проблем идентификована пренасељеност установа за извршење казне затвора и мере притвора. Посебну озбиљност овом питању даје уочен тренд континуираног повећања броја лица на издржавању казне затвора и притвореника, који није праћен ни пропорционалним повећањем смештајних капацитета тих установа. Наиме, укупни капацитети свих затвора у Републици Србији процењују се на максималних 7000 места, а у њима је крајем децембра 2009. године било смештено преко 11000 особа. Пренасељеност је окарактерисана као суштински проблем, који непосредно проузрокује потешкоће у погледу услова за смештај, хигијене, здравствене заштите, безбедности, исхране и многих других сегмената живота, како лица која се налазе на издржавању казне затвора тако и лица којима је одређена мера притвора. Такође, истакнуто је да, иако тортура не постоји као институционална, односно системска појава, поједини улови смештаја захваљујући пренасељености могу бити окарактерисани као нехумани и понижавајући.⁹⁵

⁹⁴ Видети: Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 15.

⁹⁵ Видети: Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 16, Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009 стр. 26, Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 26.

Извештаји Заштитника грађана указују да постојећи капацитети пенитенцијарних установа у нашој земљи ни у квалитативном смислу не задовољавају савремене међународне и националне стандарде смештаја. Као посебно непримерено издвојено је архитектонско решење у Окружном затвору у Београду, где се ходници простиру уз спољне зидове, а спаваонице кроз средишњи део зграде, што онемогућава директан доток ваздуха и природне светлости.⁹⁶

Следећа област која је у сва три извештаја идентификована као спорна јесте здравствена заштита лица лишених слободе, а посебно особа које се налазе на издржавању казне затвора. Иако Закон о извршењу кривичних санкција предвиђа висок ниво здравствене заштите затвореника⁹⁷ који је у великој мери усклађен са међународним стандардима, његово поштовање у пракси често изостаје.⁹⁸ У извештају за 2007. годину истакнуто је да међу лицима лишеним слободе која бораве у заводима Управе за извршење заводских санкција постоји забрињавајућ број оних који су заражени вирусима ХИВ-а и хепатитиса Ц, као и зависника од психоактивних супстанци.⁹⁹ То потврђују и Годишњи извештаји Управе за извршење кривичних санкција за 2007, 2008. и 2009. годину, указујући при том на константан пораст броја лица лишених слободе са тим здравственим проблемима.¹⁰⁰ Упркос таквим алармантним подацима, лоши смештајни услови онемогућавају адекватан третман оболелих лица, а додатне препреке за остваривање задовољавајућег нивоа здравствене заштите чине и недовољан број медицинског особља и неадекватна опремљеност амбуланти.¹⁰¹

⁹⁶ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 16.

⁹⁷ Видети: чл. 101–105, Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009

⁹⁸ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009, стр. 28.

⁹⁹ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008, стр. 16.

¹⁰⁰ Видети: Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2007. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2008. године, стр. 89, Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2008. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009. године, стр. 103 и 107. и Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2010. године.

¹⁰¹ Редован годишњи извештај заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009, стр. 28.

Познато је да сврха извршења казне затвора (у оквиру опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција)¹⁰² подразумева да осуђени применом одговарајућих програма поступања усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота после извршења казне како убудуће не би вршио кривична дела. Због тога посебну забринутост изазивају запажања Заштитника грађана у вези са недостатком активности односно. „принудном беспосличарењу“ у затворима. Извештаји омбудсмана описују активности које се нуде затвореницима као прилично ограничене, неефикасне, несистематске и неподобне да остваре функцију њиховог преваспитања. Поред тога, указано је и на недостатак или недовољан број стручних кадрова, пре свега, лекара и осталих здравствених радника, али и васпитача и психолога који би радили са осуђеним лицима.¹⁰³

Закључак

Модерно друштво готово универзално прихвата да човекова слобода, као сложен појам саздан од низа појединачних права и овлашћења, представља неприкосновену и неотуђиву цивилизацијску тековину. Због тога савремена правна наука и пракса прихватају становиште да одузимање, односно ограничење слободе кретања, али и низа других људских слобода и права, које су у бити казне затвора, као и све намерне или ненамерне депривације које их нужно прате, у сасвим довољној мери погађају осуђено лице, те да било каква додатна лишења представљају озбиљно кршење елементарних људских права. Када се томе дода чињеница да су лица лишена слободе изложена повишеном ризику од евентуалне злоупотребе и самовоље, управо због природе свог положаја који подразумева боравак у установи тоталног типа, изолованост, ограничену комуникацију са „спољним светом“ постаје јасно због чега је неопходно обезбедити више канала и механизма за спровођење и интерне и екстерне контроле и надзора над радом управе за извршење кривичних санкција, као посебног органа управе у саставу Министарства правде.

Ако се узме у обзир да постоје и други видови надзора законитости и правилности рада овог органа управе (унутрашња-управна контрола и

¹⁰² Чл. 4. ст. 2. Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 и 111/2009

¹⁰³ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009, стр. 28. и Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010, стр. 26. и 27.

судска контрола и парламентарна контрола), може се поставити питање у којој мери је инсистирање на контроли од стране Заштитника грађана заиста оправдано? Неопходност постојања ове додатне – независне карице у ланцу контроле рада Управе за извршење заводских санкција постаје јасна када се контрола од стране омбудсмана схвати не као замена за неки од постојећих модалитета надзора, већ као њихова допуна. У том смислу, могло би се рећи да овај начин контроле не треба да егзистира, односно да делује не паралелно са другим видовима надзора, већ да они треба да се међусобно прожимају и допуњују.

Лака доступност и неограничена могућност лица лишених слободе да упућују притужбе Заштитнику грађана навели су поједине ауторе да отворе питање евентуалне злоупотребе или, боље речено, претеране и непримерене употребе овог права, односно његовог коришћења противно сврси због које је установљено. Један од начина прилагођавања осуђених лица на затворске тегобе, познат као „иновација“, укључује управо неумерено писање најразличитијих притужби и жалби државним органима, представницима медија и невладиних организација. Слање таквих представки је, иначе, сасвим легално и легитимно, али лако може прерасти у механизам одбране личности, односно постати само себи циљ. Ипак, чини се да страх од превеликог броја представки не може бити довољно ваљан аргумент за било какво ограничавање или условљавање права затвореника да се обраћају Заштитнику грађана, а задатак је тог органа да процени да ли је надлежан да поводом њих поступа и које од њих ће уважити.

Недоумице (превасходно код лица лишених слободе која сматрају да су им актом, радњом или нечињењем органа управе повређена нека права, те да стога треба да се обрате Заштитнику грађана) може изазвати законска одредба према којој упућивање притужбе овом органу треба да буде *ultima ratio*. Закон о Заштитнику грађана изричито условљава подношење притужбе омбудсману претходним покушајем подносиоца да заштити своја права у одговарајућем правном поступку. Међутим, Заштитник грађана ипак може покренути поступак и пре него што су исцрпљена сва правна средства, ако би подносиоцу била нанета ненадокнадива штета или ако се притужба односи на посебно некоректан однос органа према њему, неблаговремен рад или друга кршења правила етичког понашања запослених у органима управе. Специфичност, сложеност (а повремено и дуготрајност) осетљиве позиције у којој се налазе лица лишена слободе у потпуности оправдава примену наведеног изузетка на већину притужби упућених омбудсману од стране затвореника.

Чињеница да је обраћање овом органу лишено свих оних формалности које у другим случајевима индивидуалног обраћања надлежним органима представљају неминовност као и брзина и ефикасност које се захваљујући томе могу постићи, свој пуни смисао остварују управо у ситуацијама експлицитног кршења људских права лица лишених слободе. Реч је о случајевима када је од виталног значаја да отклањање извора повређивања или угрожавања људских права затвореника буде учињено одмах и без претераних формалности и одлагања. У таквим „акутним“ ситуацијама само покретање управног спора или евентуално, кривичног поступка можда не би обезбедило очување људских права лица лишеног слободе, већ би чак могло изазвати и супротан ефекат и изложити га додатним непријатностима. Наравно, будући да је суплементарног карактера, интервенција омбудсмана неће искључити могућност за покретање и одговарајућих судских поступака уколико су се за то стекли законски услови. Али, без ње би постојала опасност да захваљујући дужини судског поступка практично буде у потпуности или делимично осујећен примарни, заједнички циљ свих видова контроле рада завода – поштовање људских права осуђених лица.

Приликом оцене реалних домашаја и, уопште, улоге Заштитника грађана у заштити права лица лишених слободе треба узети у обзир чињеницу да институција омбудсмана представља значајну новину у нашем правном систему – нормативне претпоставке за његово увођење остварене су 2005. године, а Републички омбудсман је почео са радом тек пре четири године. Поред тога, треба имати у виду да могућност обраћања овом органу и његова евентуална интервенција и контрола нису новина само у свету правних прописа. Увођењем Заштитника грађана драстично се мења како положај оних који могу да му се обрате тако и оних који се тим поводом могу наћи на мети његових критика. Међутим, до такве промене може доћи тек када и једна и друга страна схвате сву снагу али и сва ограничења која постоје када су у питању овлашћења овог органа.

С обзиром на то да упутства омбудсмана немају обавезујућу правну снагу, питање његовог реалног домашаја на пољу заштите људских права затвореника може се, у крајњој линији, свести на питање општег ауторитета који је он током свог релативно кратког постојања у нашем правном систему успео да изгради. Коначно, не треба заборавити да понекад и само обраћање јавности ако долази од носиоца одговарајућег ауторитета, понекад може бити сасвим довољно, па чак и моћније средство за санкционисање и превенцију „лоше праксе“ или кршења људских права од стране органа управе. На тај начин, омбудсман неће само обелоданити одређене пропусте у њиховом раду, него и скренути пажњу на потре-

бу за промене постојећих законских решења али и појединих теоријских приступа поступању са лицима лишеним слободе.

Да би национални и међународни правни стандарди у области извршења кривичних санкција били у потпуности имплементирани у свакодневној пракси надлежних органа, потребно је интензивно, доследно и координирано спровођење свих механизма контроле њиховог рада. На путу ка постизању задовољавајућег нивоа људских права лица лишених слободе у нашој земљи, сарадња других органа са Заштитником грађана и ослушкивање и уважавање његових препорука и сугестија може бити од изузетне користи. Ипак, ефикасно ангажовање омбудсмана није могуће уколико лица лишена слободе нису благовремено и потпуно упозната са својим правима, укључујући и право обраћања овом органу. У том смислу су, према извештајима Управе за извршење кривичних санкција, већ учињени одређени напори, али активности на том пољу треба продужити.

На крају, као крупна препрека остваривању људских права затвореника стоји и прилично амбивалентан однос друштва према њима, које неретко заборавља да су у питању „грађани иза решетака“ а не изоловани и обесправљени објекти социјалне стигматизације. Он се пре свега огледа у ставу да је хуманизација односа према њима у супротности са циљевима сузбијања криминалитета кроз специјалну и генералну превенцију, при чему се заборавља да сврха казне одавно није пука одмазда која је сама себи циљ, већ ресоцијализација преступника и њихово преобраћење у корисне чланове друштвене заједнице. И на том пољу, ауторитет Заштитника грађана и снажан одјек који могу да имају његове констатације – остварује се значајан допринос.

Литература

Давинић, М.: Значај институције омбудсмана за правни систем, *Правни живот*, бр. 10/2007, Удружење Правника Србије, Београд, 2007. године

Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за публикације, Београд, 2008. године

Јовашевић, Д.: *Кривично право* – Општи део, Номос, Београд, 2006. године

Јовашевић, Д.: *Лексикон кривичног права*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд, 1998. године

Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Пенологија*, Свен, Ниш, 2006. године

Марковић, Р.: *Уставно право и полицијске институције*, Јустинијан, Београд, 2005. године

Николић, З.: *Савремена пенологија – студија казни и кажњавања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2009. године

- Николић, З.: *Пенолошка андрагогија са методиком преваспитања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005. године
- Николић, З.: *Криминологија са социјалном психологијом*, Народна књига, Београд, 2000. године
- Petersson, O.: *The Swedish 1809 Constitution*, The Swedish Centre for Business and Policy Studies, SNS, Stockholm, 2009. године, доступно на http://www.olof-petersson.se/_arkiv/skrifter/rf1809.pdf
- Соковић, С.: Заштита и ограничавање права осуђених лица, *Правни животи* – часопис за правну теорију и праксу, број 9/2002, вол. ЛИ, књига 469, Удружење правника Србије, Београд, 2002. године
- Wieslander, B.: *The Parliamentary Ombudsman in Sweden*, The Bank of Sweden-Tercentenary Foundation, Gidlunds Förlag, Stockholm 1994. године

Извори

- Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2007. годину*, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2008. године.
- Годишњи извештај о раду Управе за извршење заводских санкција за 2008. годину*, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009. године.
- Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину*, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2010. године.
- Кривични законик*, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 и 111/2009
- Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, „Службени лист СФРЈ“, бр. 7/1971
- Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, измењене у складу са Протоколом број 11, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/2003
- Закон о ратификацији Европске конвенције о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или посилујака измењене и допуњене Протоколом 1 и Протоколом 2 уз Конвенцију*, „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 9/2003
- Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и посилујака*, „Службени лист СФРЈ“ Међународни уговори, бр. 9/1991 и „Службени лист СЦГ“ – Међународни уговори, бр. 16/2005 и 2/2006
- Закон о извршењу кривичних санкција*, „Службени гласник РС“, број 85/2005 и 72/2009
- Закон о Заштитнику грађана*, „Службени гласник РС“, број 79/2005 и 54/2007
- Препорука бр. Р (87) 3, усвојена од Комитета министара Европског савета 12. фебруара 1987. године
- Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора број 110-00-6/2010-03 од 27. 09. 2010. године, „Службени гласник РС“, бр. 72/2010.

Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2007. годину, „Службени гласник РС“, број 38/2008

Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2008. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2009

Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2009. годину, „Службени гласник РС“, број 23/2010

Резолуција Економској и социјалној савешта УН бр. 663 Ц (XXIV) од 31. јула 1957. године

Резолуција Економској и социјалној савешта УН бр. 2076 (LXII) од 13. маја 1977. године

Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 98/2006

Саопштење за јавност, „Ванредна контрола заменика Заштитника грађана Казнено – поправном заводу у Нишу“, од 6. октобра 2009. године, објављено на званичној интернет презентацији Заштитника грађана и доступно на следећем линку: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/aktivnosti/saopstenja/617-2009-10-06-08-27-36>

Посебни извештај „Стање људских права по областима предвиђеним Законом о Заштитнику грађана“ од 9. децембра 2008. године, објављен на званичној интернет презентацији Заштитника грађана и доступан на следећем линку: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/posebni-izvestaji/566-2009-08-10-12-39-21>

Summary

Ombudsperson and the Respect of Prisoners' Human Rights in the Republic of Serbia Respecting prisoners' human rights and their limitation solely to the extent that corresponds to the essence of the penalty of imprisonment represents one of the fundamental principles of contemporary penitentiary systems. This principle also includes an efficient mechanism of internal and external control of Administration for Enforcement of Criminal (previously: Custodial) Sentences. In 2007, the existing control system was upgraded through the establishment of the Ombudsperson – an independent body empowered to supervise and control the work of administrative bodies and to protect human rights. The author attempts to analyze the position and the role of the Ombudsperson when it comes to the protection of prisoners' human rights in the Republic of Serbia as well as to briefly present key challenges the Ombudsperson has been facing while acting in this field.

Key words: Imprisonment, Prisoners, Human Rights, Ombudsperson, Administration for Enforcement of Criminal Sentences